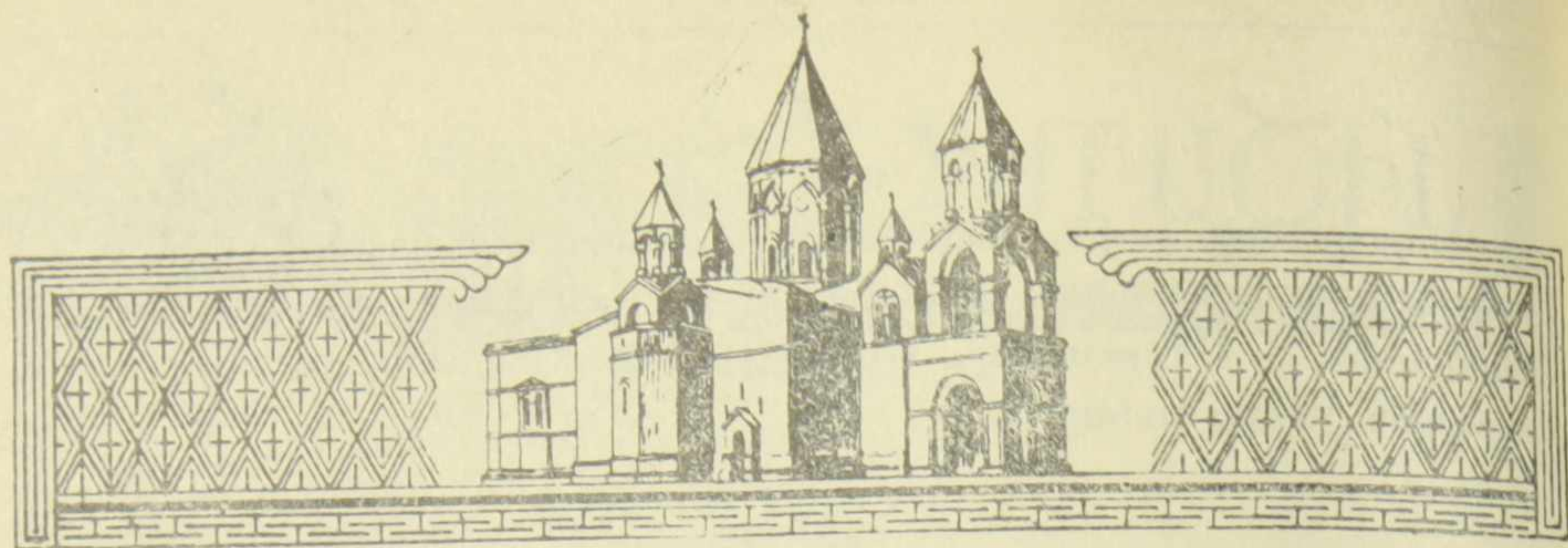

Տ. ԳԵՎՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԵՐԱՅԴԱՐՅԱՆ

ԳԱՎԱԶԱՆԱԳԻՐԲ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ*

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՓՈԽԱՆՈՐԴ

1900—1901

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ³⁷.—Հայ մշակութային գործիչ, մանկավարժ, հայագետ, Հայաստանի գիտական ինստիտուտի գիտնական անդամ (1921 թ.), փիլիսոփայության դոկտոր (1897 թ. Լայպցիգ), Մոսկվայի կայսերական հնագիտական ընկերության կովկասյան բաժանմունքի և Պետերբուրգի կայսերական հնագիտական ընկերության իսկական անդամ (1902 թ.):

Ծնվել է Ղարաբաղի Մարտակերտի շրջանի Մաղավուզ գյուղում 1867 թ. դեկտ. 17-ին: Սովորել է Ս. Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում և ավարտել այն 1890 թվին: Բարձրագույն կրթությունն ստացել է Բեռլինի, Հալլեի, Լայպցիգի համալսարաններում (1892—1896 թթ.): 1897 թվից դասախոսել է Գևորգյան ճեմարանում, ապա նշանակվել է ճեմարանի տեսուչ 1905—1906, 1915—1917 թթ.: 1897 թ. ձեռնադրվել է արեղա և նույն թվին ստացել վարդապետական աստիճան: 1900—1901 թթ. վիրահայոց թեմի առաջնորդական փոխանորդ է Գևորգ արքեպիսկոպոս Սուրենյանցի առաջնորդության շրջանում: Պաշտոնավարել է Էջմիածնի Ս. Հռիփսիմե վանքում իբրև վանահայր: 1907—1908 և 1915—1917 թթ. նշանակվել է «Արարատ» ամսագրի խմբագիր: 1917 թ. ձեռնադրվել է եպիսկոպոս: 1918 թ. մասնակցել է Սարդարապատի ճակատամարտին:

Երևանի համալսարանում դասավանդել է արվեստի պատմություն և հնագիտություն: Մասնակցել է Ալ. Թամանյանի հետ Հայաստանի հուշար-

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1992 թ. Թ—Ժ—ԺԱ, միացյալ համարից:

³⁷ ՀԱՀ, հատոր 6:

ձանների պահպանության կոմիտեի ստեղծմանը: 1925 թվին ստացել է արքայական պատիվ: 1927—1933 թթ. Ղրիմի և Նոր Նախիջևանի, իսկ 1938—1943 թթ. ԱՄՆ-ի հայոց թեմերի առաջնորդ: 1943 թ. ընտրվել է կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիո: Վախճանվել է 1952 թվի հունիսի 21-ին Անթիլիասում (Լիբանան):

Մեծ երախտավորից հիշատակ են մնացել բազմաթիվ գիտական մեծարժեք աշխատություններ, որոնք վերաբերում են հատկապես հնագիտությանը, հայ մշակույթին ու արվեստին: Ունի բազմաթիվ անտիպ գործեր:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԻՆԵՐ

1904—1910

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԱԹՈՒՆՅԱՆ³⁶.—Ծնվել է Աշտարակում 1852 թ.: Ավագանի անունն է Հարություն: 1867 թ. ընդունվել է Մայր Աթոռի ժառանգավորաց դպրոցը, որն ավարտել է 1872 թվին՝ ստանալով դպրության աստիճան և համարվելով . Մայր Աթոռի միաբան: 1873 թ. ձեռնադրվել է սարկավագ, իսկ 1876 թվին՝ աբեղա: 1878 թ. ստացել է վարդապետական մասնավոր իշխանության աստիճան: 1901 թ. ձեռնադրվել է եպիսկոպոս և 1907 թ. ստացել արքեպիսկոպոսության տիտղոս:

Վարել է հետևյալ պաշտոնները.

1882 թ. եղել է Գորիում (Վրաստան) առաջնորդական փոխանորդ: 1883 թ. փոխադրվել է Նուխի և կարգվել առաջնորդական փոխանորդ: 1884 թ. վարել է նաև Նուխիի թեմական տեսչի օգնականի պաշտոնը: 1887 թ. տեղափոխվել է Նոր-Նախիջևան, որտեղ ծառայել է որպես հոգևոր կառավարչության նախագահ, ինչպես նաև թեմական տեսչության նախագահ մինչև 1889 թվի սեպտեմբերի 2-ը:

1890 թ. փետրվարի 28-ին նշանակվում է առաջնորդական փոխանորդ Ալեքսանդրապոլում: 1892 թ. վերադառնում է Մայր Աթոռ: 1894 թվին առաջնորդական փոխանորդ է Գանձակի, իսկ 1895—1897 թթ. Ղարաբաղի թեմի կառավարիչ: 1901 թվին՝ Սանահնի վանքի վանահայր: 1904 թ. օգոստոսի 10-ին Մկրտիչ Ա Խրիմյան կաթողիկոսի կողմից Գարեգին արքեպիսկոպոսը հաստատվում է որպես Վրաստանի և Իմերեթի հայոց թեմի առաջնորդ: Այդ պաշտոնում էլ նա ավարտում է իր բազմավաստակ կյանքը 1910 թ. նոյեմբերի 3-ին Թբիլիսիում 58 տարեկան հասակում:

1881 թ. պարգևատրվել է վարդապետական լանջախաչով, 1883 թվին՝ ծաղկյա փիլոնով, 1901 թվին՝ եպիսկոպոսական պանագեով, 1907 թվին՝ Ս. Ստանիսլավի Ա կարգի շքանշանով:

Գարեգին արքեպիսկոպոս Սաթունյանցը շինարար հոգևոր պաշտոնյա էր: Նա կառուցել է Ալեքսանդրապոլի առաջնորդարանը և վերանորոգել Սանահնի վանքը: Նա ցույց է տվել նաև վարչական ընդունակություն՝ 1904—1907 թվերի ծանր տարիներին կառավարելով Վրաստանի և Իմերեթի հայոց ընդարձակ թեմը:

³⁸ «Արարատ» 1910 թ., էջ 1008—1009:

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՄՈՎՍԻՍԹԱՆ
(ՄԱԳԻՍՏՐՈՍ)
(1913-1916)

ԱՐՏԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍՄԲԱՏՅԱՆՑ
(1929-1933)

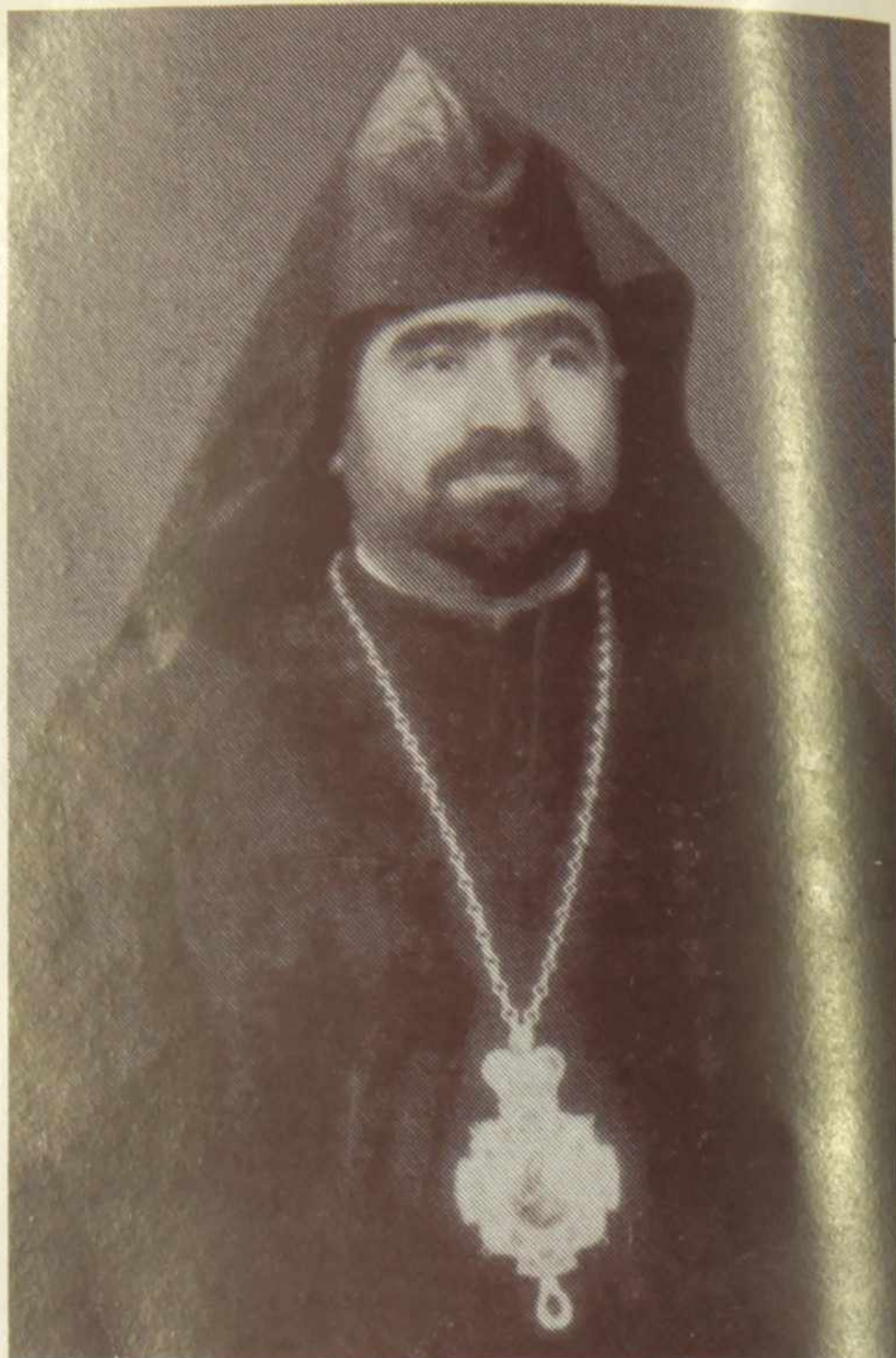
ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԹՈԻՄԱՆԹԱՆ
(ՂՐԻՄԵՑԻ)
(1948-1950)

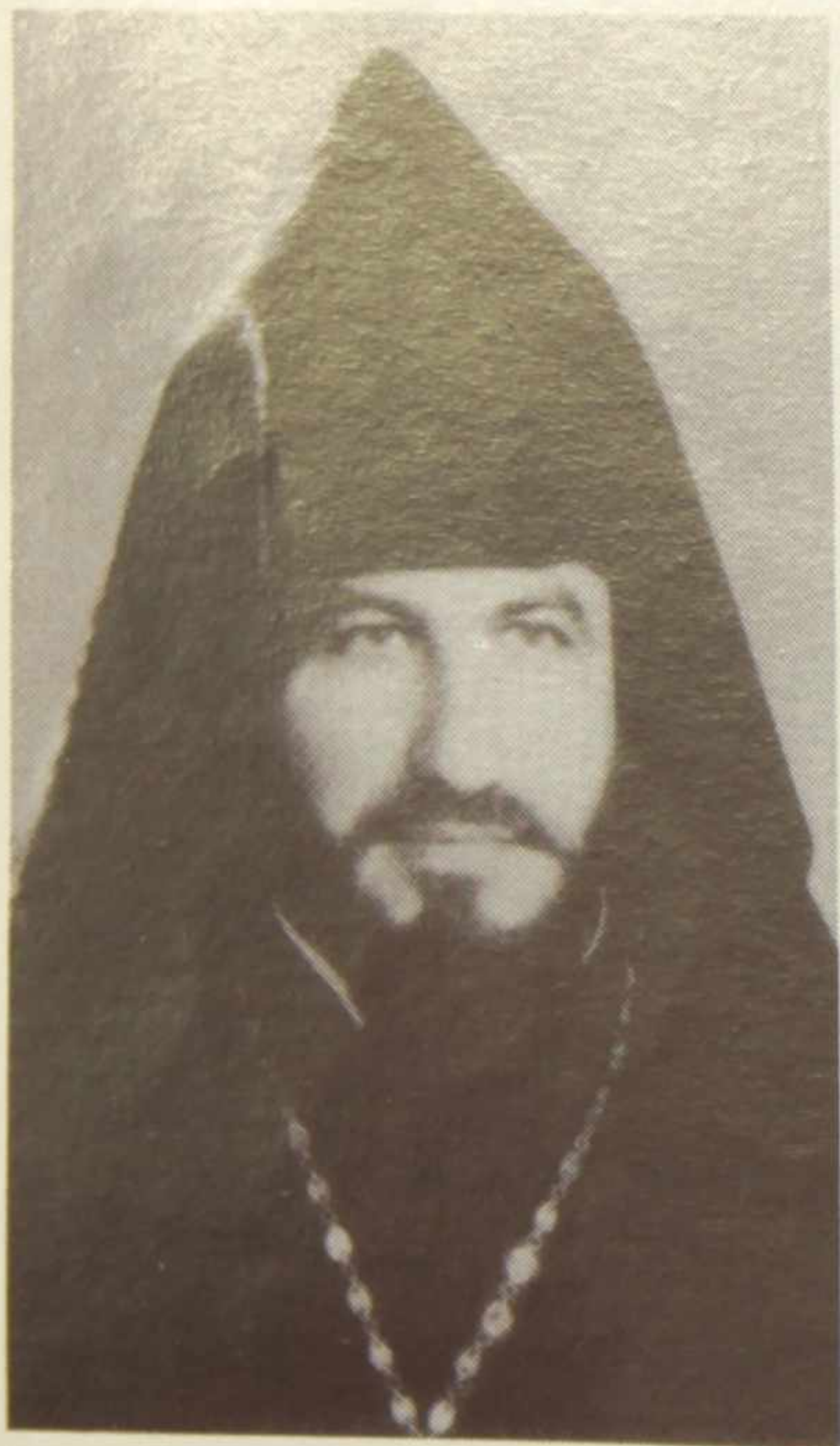
ՎԱՀԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿՈՍՏԱՆԹԱՆ
(1953-1955)

ՎԱՐԴԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՍԱՀԱՏԹԱՆ
(1955-1956)

ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱԼԱՄԴԱՐՅԱՆ
(1956-1957)

ԿՈՄԻՏԱՍ ԱՐԺԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ
(1957-1972)

ԳԵՎՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԵՐԱՅԴԱՐՅԱՆ
(1972 թվականից)

ստանում է վարդապետական աստիճան: 1895 թ. նա Երևանի թեմական դպրոցների տեսուչ է, իսկ մեկ տարի անց Շուշիի թեմական դպրոցների տեսուչ: 1898 թ. ընտրվում է Շուշիի կոնսիստորիայի նախանոս: 1902 թ. Պետերբուրգում ստանում է մագիստրոսի գիտական աստիճան: Նրա աշխատասիրության թեման է եղել «Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանության պատմությունը»: 1905 թ. նրա գործադրած ջանքերի և վարած բանակցությունների շնորհիվ Հայաստանում վերաբացվում են հայկական դպրոցները և վերադարձվում եկեղեցական կալվածքները: 1908 թ. սեպտեմբերին նշանակվում է Էջմիածնի Սինոդի անդամ: 1909 թ. Կ. Պոլսից Ս. Էջմիածին է ուղեկցել նորընտիր կաթողիկոս Մատթեոս Բ Իզմիրլյանին, իսկ հոկտեմբերին ստացել է ծայրագույն վարդապետի աստիճան: Նույն 1909 թ. ձեռնադրվել է եպիսկոպոս: Նրա ջանքերով 1908—1911 թթ. կառուցվում է Ս. Էջմիածնի մատենադարանի շենքը, և 1912 թ. Մայր Աթոռի բոլոր ձեռագրերը փոխադրվում են այդ շենք:

1911—1913 թթ. վարել է Ս. Էջմիածնի մատենադարանապետի պաշտոնը: 1913 թ. հունվարի 18-ից մինչև 1916 թ. կեսերը վարել է Վրաստանի և Իմերեթի հայոց, իսկ 1916-ից մինչև 1917 թ. վերջը՝ Աստրախանի Հայոց թեմերի առաջնորդության պաշտոնները: 1922 թ. աշնանից մինչև 1931 թ. աշունը վարել է Պարսկա-Հնդկաստանի հայոց թեմակալ առաջնորդի պաշտոնը:

Վախճանվել է 1939 թ. հունիսի 3-ին Երևանում: Թողել է 130-ից ավելի գիտական աշխատություններ: 1989 թ. նրա անունը Երևանից տեղափոխվել և ամփոփվել է Էջմիածնի Ս. Գայանե վանքի միաբանական գերեզմանատանը:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԻՆԵՐ

1916—1920

ՄԽԻԹԱՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՄԿՐՏՅԱՆ⁴⁰.—Ծնվել է 1864 թվին Ծուղբուք գյուղում (Վրաստան): Սովորել է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում: Ավարտել է նաև Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցը: Որոշ ժամանակ պաշտոնավարել է հայկական ծխական դպրոցներում որպես ուսուցիչ: 1893 թ. ընդունում է հոգևոր կոչում. ձեռնադրվում է վարդապետ և բարեխղճությամբ ու մեծ նվիրումով վարում է զանազան հոգևոր պաշտոններ: Երկար ժամանակ եղել է առաջնորդական փոխանորդ Նոր-Նախիջևանում և ապա Ալեքսանդրապոլում: Մկրտիչ Ա Խրիմյան Կաթողիկոսի առաջարկությամբ ընտրվում է սուրբ Սինոդի անդամ: 1908 թ. կաթողիկոսական տեղապահ Տ. Գևորգ արքեպիսկոպոսի առաջարկությամբ հաստատվում է Աստրախանի հայոց թեմի կառավարիչ: Մի տարի անց, 1909 թ. հոկտեմբերի 25-ին, ձեռնադրվում է եպիսկոպոս և նշանակվում նույն թեմի հոգևոր առաջնորդ: 1916 թ. մեկնում է Վրաստան և չորս տարի ձեռնհասորեն վարում է Վիրահայոց թեմի թեմակալ առաջնորդի պաշտոնը մինչև 1920 թվականը:

Տ. Մխիթար եպիսկոպոսն իր առաջնորդության շրջանում բաց է արել և հովանավորել հայկական մի շարք թեմական ծխական դպրոցներ:

⁴⁰ Ս. Էջմիածնի պաշտոնական «Օրացույց» 1923 թ.: Տե՛ս նաև «Արարատ» ամսագիր, 1909 թ., էջ 812:

Նրա գրական ժառանգության մեջ հիշատակության արժանի է Ֆարրարի «Քրիստոնեության արշալույսին» վերնագրով գրքի ռուսերենից կատարած նրա թարգմանությունը, որը տպագրվել է 1903 թ. Մայր Աթոռի տպարանում:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԻՆԵՐ

1921—1927

1936—1938

ԳԵՎՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶՈՐԵԲԶՅԱՆ⁴¹.—Եկեղեցական, ազգային-հասարակական գործիչ: Ծնվել է 1869 թ. դեկտեմբերի 2-ին Նոր-Նախչևանում: Ավագանի անունը նույնպես եղել է Գևորգ: Հոր անունը՝ Խաչատուր Աբրահամի Զորեքչյան, արհեստով փականագործ, մոր անունը՝ Կատարինե:

Պատանի Գևորգը նախնական կրթությունն ստացել է տեղի Ս. Աստվածածին եկեղեցու ծխական դպրոցում, ապա տեղի սեմինարիայում: 1897 թ. ընդունվում է Ս. Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանը, որի լրիվ դասընթացն ավարտում է 1889 թ. և նույն թվին ստանում է սարկավագության աստիճան:

Մակար կաթողիկոսի հրամանով Գևորգ և Կարապետ (Տեր-Մկրտչյան) սարկավագները ուղարկվում են Գերմանիա՝ սովորելու Լայպցիգի համալսարանի աստվածաբանական և փիլիսոփայական ֆակուլտետներում: Այստեղ մեկ տարի նախապատրաստվելուց հետո Գևորգ սարկավագն ընդունվում է Լայպցիգի կոնսերվատորիա: Համալսարանն ու կոնսերվատորիան ավարտելուց հետո, 1894 թ. Գևորգյան ճեմարանի երկու նախկին սաները վերադառնում են Ս. Էջմիածին: Գևորգ սարկավագը Գևորգյան ճեմարանում դասավանդում է երաժշտություն, հայ եկեղեցու պատմություն՝ միաժամանակ ղեկավարելով ճեմարանի երգչախումբը: Մեկ տարի անց նա ազատվում է աշխատանքից՝ ճեմարանում հաստատված կարգ ու կանոնի դեմ դուրս ելած ուսանողների նկատմամբ համակրանք ցուցաբերելու պատճառով: Գևորգ սարկավագը մեկնում է Նոր-Նախիջևան՝ պաշտոնավարելու Ս. Խաչ վանքում, ուր մնում է ավելի քան 18 տարի և, որպես երաժիշտ ու մանկավարժ, մեծ օգնություն է ցույց տալիս տեղի համայնքի եկեղեցական գործերին, ժողովրդական կարիքներին, մտավորականներին, հայկական հասարակական կազմակերպություններին, որբերին, գաղթականներին և այլն: Նրա աշակերտներից են եղել Ալ. Մյասնիկյանը, կոմպոզիտոր Ռոմանոս Մելիքյանը և շատ ուրիշներ:

Ընդառաջելով Նոր-Նախիջևանի հայկական համայնքի դիմումին՝ Գևորգ Ե կաթողիկոսը 1913 թ. հունիսի 20-ին Գևորգ սարկավագին ձեռնադրում է արեղա, իսկ երեք օր անց՝ վարդապետ և նշանակում Նոր-Նախիջևանի թեմի առաջնորդական փոխանորդ, հաստատելով նրան Ս. Խաչ վանքում: 1916 թ. կաթողիկոսի ցանկությամբ Գևորգ վարդապետը փոխադրվում է Մայր Աթոռ մշտական աշխատանքի և նշանակվում սուրբ Սինդդի անդամ: 1917 թ. ստանում է ծայրագույն վարդապետական աստիճան: Նույն թվի ապրիլին ձեռնադրվում է եպիսկոպոս:

⁴¹ «Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի կյանքը և գործունեությունը» Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1955 թ.:

Գևորգ Եպիսկոպոսն այնուհետև վարում է մի շարք պաշտոններ. լի-
նում է Մայր Աթոռի տնտեսական խորհրդի նախագահ, վանական կառա-
վարչության նախագահ, 1921 թվին՝ Մայր Տաճարի լուսարարապետ, նույն
թվի աշնանը՝ վիրահայոց թեմի առաջնորդական փոխանորդ, իսկ 1922 թ.
ընտրվում է նույն թեմի թեմակալ առաջնորդ: 1925 թ. նրան շնորհվում է ար-
քուքյան պատիվ: 1927 թ. Չորեքչյան արքեպիսկոպոսը վերադառնում է
Մայր Աթոռ և ընտրվում Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ: 1936 թ. Խո-
րեն Ա կաթողիկոսի կողմից նշանակվում է Հայրապետական փոխանորդ և
նորից գործուղվում Թբիլիսի որպես թեմակալ առաջնորդ՝ կարգավորելու
թեմը, որը նախորդ տարիներին «Ազատ եկեղեցականների» շարժման պատ-
ճառով զգալիորեն քայքայված վիճակում էր⁴²:

1938 թ. ապրիլի 5-ին խորհրդավոր պայմաններում վախճանվում է Խո-
րեն Ա կաթողիկոսը և Գևորգ արքեպիսկոպոսն ստանձնում է Ամենայն Հա-
յոց Հայրապետի Տեղապահի պատասխանատու պաշտոնը:

1941 թ. ապրիլի 10-ին Ս. Էջմիածնում հրավիրվում է Ազգային-Եկե-
ղեցական ժողով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության համար: Սակայն
նկատի ունենալով, որ պատերազմի պատճառով պատգամավորների թիվը
փոքր է, ժողովը հետաձգվում է բարեպատեն մի ժամանակի, իսկ Գևորգ
արքեպիսկոպոսը միաձայնությամբ ընտրվում է Ազգընտիր Տեղակալ Ամե-
նայն Հայոց Հայրապետության:

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմից հետո, 1945 թ. հունիսի 16-ին,
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում գումարվում է Ազգային-Եկեղեցական սրբագու-
մար ժողով, և Գևորգ արքեպիսկոպոս Չորեքչյանն ընտրվում է Ամենայն
Հայոց Կաթողիկոս: Օծումը կատարվում է հունիսի 24-ին:

Մեծագործ և իմաստուն հայրապետը ինը տարի գահակալելուց հետո
վախճանվում է 1954 թ. մայիսի 9-ին: Նրա աճյունը ամփոփված է Ս. Էջ-
միածնի Մայր Տաճարի զանգակատան մոտ:

Գևորգ Զ Չորեքչյան կաթողիկոսից, որպես գրական ժառանգություն,
մնացել են բազմաթիվ քարոզներ, կոնդակներ և հոգևոր երգեր:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԻՆԵՐ

1929—1933

ԱՐՏԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍՄԲԱՏՅԱՆՑ⁴³.—Ծնվել է 1876 թ.
մարտի 19-ին Տավուշ (այժմ Թուրուզ) գյուղում: Հոր անունը՝ Եփրեմ
Տեր Հովակիմի Հարությունյանց (նույնը և Սմբատյանց), իսկ մորը՝
Զավահիր Հերապետյան: Փաքրիկ Ղազարը իր նախնական կրթությու-
նը ստանում է իր ծննդավայրում: 1877—1894 թթ. սովորում և ավար-
տում է Թբիլիսիի Ներսիսյան դպրոցը: Ապա, 1894—1897 թթ. սովորում և
ավարտում է նաև Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանը: 1895 թ. Խրիմյան Հայ-
րիկի կոնդակով ստանում է ուրար կրելու իրավունք և մտնում Մայր Աթո-
ռի միաբանության շարքերը: 1896 թվին ձեռնադրվում է սարկավագ:

1899—1902 թթ. մասնագիտական բարձրագույն կրթություն ձեռք բե-
րելու նպատակով մեկնում է Դորպատ և սովորում տեղի համալսարանում
իբրև ազատ ունկնդիր: 1902 թ. ձեռնարդվում է աբեղա: 1903 թ. ձեռնադր-
վում է քահանայապետ:

⁴² Տե՛ս նույնը, էջ 47:

⁴³ «Էջմիածին» ամսագիր 1973, հունիս, էջ 26-ից:

վում է վարդապետ: 1920 թ. ստանում է ծայրագույն վարդապետական աստիճան, իսկ 1922 թ. ձեռնադրվում է եպիսկոպոս:

Արտակ եպիսկոպոսը Մայր Աթոռում վարել է գանձապահի, վանական կառավարչության անդամի, Մայր Աթոռի հյուրընկալի, Գևորգյան ճեմարանի ուսուցչի, ուսումնական հանձնաժողովի անդամի և Մայր Տաճարի վերանորոգության հանձնաժողովի անդամի պաշտոններ: Վարել է նաև պատասխանատու պաշտոններ Մայր Աթոռի տպարանում:

1914—1920 թթ. եղել է Ծիրակի թեմի առաջնորդական փոխանորդ, իսկ 1920-ից՝ թեմակալ առաջնորդ: 1922—1927 թվերին նա Սյունյաց թեմի առաջնորդ է: 1927—1929 թթ. Արտակ եպիսկոպոսը կրկին Ծիրակի թեմի առաջնորդ է նշանակվում: 1929 թվի դեկտ. 13-ին Թիֆլիսի պատգամավորական ժողովը միաձայն նրան ընտրում է Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդ: Նա այդ պատասխանատու պաշտոնը վարում է մինչև 1933 թ.:

1935 թ. Արարատյան թեմում նշանակվում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ներկայացուցիչ և այդ պաշտոնը վարում է մինչև իր մահը՝ 1937 թ.:

Արտակ եպիսկոպոս Սմբատյանը զբաղվել է նաև գրական գործունեությամբ: Ունի հրատարակած մի շարք գրքեր, բազմաթիվ հոդվածներ, ինչպես նաև անտիպ գործեր:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԻՆԵՐ

1945—1946

ՆԵՐՍԵՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ⁴⁴.—Ծնվել է 1879 թ. օգոստոսի 22-ին Ղրիմի Ղարաու-բագար քաղաքում, Ռումինիայից այնտեղ վերաբնակություն հաստատած արհեստավորի ընտանիքում: Նախնական կրթությունն ստացել է տեղի ծխական դպրոցում, այնուհետև սովորել ու ավարտել է նաև Թիֆլիսի Ներսիսյան թեմական դըպրոցը: Ավարտելուց հետո վերադառնում է իր ծննդավայրը և որպես ուսուցիչ պաշտոնավարում մինչև 1903 թ.: 1905 թ. ուսուցչական պաշտոնով հրավիրվում է Աստրախան թեմակալ առաջնորդ Արիստակես արքեպիսկոպոսի կողմից, որի ձեռքով էլ ձեռնադրվում է սարկավագ և ապա՝ քահանա: Տասնյակ տարիներ նա քահանայագործում է անդրկասպյան քաղաքներում՝ Չարժոյում, Թերմեզում, Քերքիում, Կոկանդում, Պորտ-Ալեքսանդրովսկում և այլուր՝ ամեն տեղ արժանանալով իր հոտի սիրույն և համակրանքին:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին Ներսես քահանա Աբրահամյանը ռազմաճակատի հոգևոր հովվի պաշտոնով ծառայում է գործող բանակի շարքերում: Այդ տարիներին նա հանգանակություններ է կատարում համաշխարհային պատերազմի ընթացքում զոհված հայ զինվորների ընտանիքների և թուրքահայ գաղթականների օգտին: Գևորգ Ե կաթողիկոսը, իբրև գնահատություն, հատուկ կոնդակով նրան նվիրում է լանջախաչ և շնորհում ավագ քահանայության կոչում: Ներսես ավագ քահանան 1918 թ. պաշտոնավարում է Կրասնոդարում և մեծ օգնություն ցուցաբերում Կուբանում ապաստան գտած հայ ընտանիքներին:

1919 թ. Բեկգուլյանց ավագ քահանայի աշխատակցությամբ նա կազմում և հրատարակում է ռուսերեն լեզվով հայկական պատկերազարդ օրա-

⁴⁴ «Էջմիածին» ամսագիր, 1948 Ա.—Բ, էջ 29—30:

ցույց՝ Ս. Էջմիածնի, հայկական եկեղեցիների, պատմական հուշարձանների, հայաբնակ վայրերի, թուրքահայ ժողովրդի զանգվածային կոտորածների մասին հարուստ տեղեկություններով: Կրասնոդարում Տեր Ներսեսը հայերեն լեզվով օրացույց է հրատարակում 1920, 1921, 1922 թվականներին:

Հայաստան տեղափոխվելով՝ նա արեղա է ձեռնադրվում և դառնում Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբանության անդամ: 1945 թ. մայիսի 7-ին ձեռնադրվում է վարդապետ, և նույն թվի հուլիսի 1-ին՝ եպիսկոպոս: 1945 թ. Ազգային-Եկեղեցական ժողովի կողմից Ներսես եպիսկոպոսը ընտրվում է Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ: Ս. Էջմիածնի համազգային եկեղեցական ժողովին Ներսես եպիսկոպոսը մասնակցել է որպես Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդ⁴⁵:

1945—1946 ուսումնական տարեշրջանում նա ուսուցչական պաշտոն է վարում Մայր Աթոռի նորաբաց Հոգևոր ճեմարանում: 1946 թ. նշանակվում է Ադրբեջանի և Թուրքեստանի թեմի առաջնորդ, մեկնում Բաքու, բայց հոգեպես միշտ կապված է լինում Հոգևոր ճեմարանին: Նա իր գրադարանի գեղարվեստական գրքերի մեծ մասը նվիրում է Հոգևոր ճեմարանին:

Հիվանդության պատճառով Ներսես եպիսկոպոս Աբրահամյանը Բաքվից վերադառնում է Մայր Աթոռ և 1948 թ. փետրվարի 5-ին վախճանվում:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՓՈԽԱՆՈՐԴ

1944—1948

ՍԱՀԱԿ ԱՎԱԳ ՔԱՀԱՆԱ ՍԱՀԱԿՅԱՆ.—Վիրահայոց թեմում առաջնորդական փոխանորդի պաշտոն է վարել 1944—1948 թթ.⁴⁶

Ծնվել է 1870 թվին: Վախճանվել է Թբիլիսիում 1948 թ. փետրվարի 17-ին 78 տարեկան հասակում⁴⁷:

1948—1950

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ⁴⁸.—Ծնվել է 1886 թ. Ղրիմի թերակղզու Հին Ղրիմ քաղաքում: Սկզբնական կրթությունն ստացել է տեղի ծխական դպրոցում, ապա տեղափոխվել Թբիլիսիի Ներսիսյան թեմական դպրոցը և հաջողությամբ ավարտել նրա լրիվ դասընթացը 1904 թ.: Քահանա է ձեռնադրվել 1913 թ. և 13 տարի անընդմեջ ծառայել Եվպատորիայի հայոց եկեղեցում: 1926 թ. տեղափոխվում է Սիմֆերոպոլ որպես տեղի հայոց եկեղեցու ավագ քահանա:

1945 թ. Մայր Աթոռում ձեռնադրվում է արեղա և Ազգային-Եկեղեցական ժողովի կողմից ընտրվում Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ: Նույն թվի մայիսի 7-ին ձեռնադրվում է վարդապետ, իսկ հուլիսի 1-ին՝ եպիսկոպոս, Գևորգ Զ կաթողիկոսի կողմից, և նշանակվում Նոր-Նախիջևանի թեմի առաջնորդ: 1948 թ. նա ստանձնում է Թբիլիսիի թեմի առաջնորդի պաշտոնը: Նոր-Նախիջևանի և Թբիլիսիի թեմական խորհուրդների միջնորդությամբ Կարապետ սրբազանը Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի կողմից արժանանում է արքայության պատվի: Կարապետ արքեպիսկոպոս Թումանյանը Թբիլիսիում իր պաշտոնավարության մեջ է մնում մինչև իր վախճանը՝ 1950

⁴⁵ «Էջմիածին» ամսագիր, 1945 թ., հունիս-հուլիս, էջ 15 և 63:

⁴⁶ Տարեթվերը վերցված են արխիվային տվյալներից:

⁴⁷ «Էջմիածին» ամսագիր, 1948 թ. հունվար-փետրվար, էջ 26:

⁴⁸ «Էջմիածին» ամսագիր, 1950 թ., հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

թվի հունվարի 22-ը, երբ կաթվածով հանկարծամահ է լինում: Թաղված է Թբիլիսիի Ս. Գևորգ Մայր եկեղեցու հյուսիսային արտաքին պատի տակ:

1953—1955

ՎԱՀԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ⁴⁹.—Ծնվել է Վաղարշապատում 1881 թ. փետրվարի 3-ին: Նախնական կրթությունն ստանում է տեղի ծխական դպրոցում և ապա ընդունվում Ս. Էջմիածնի Գևորգյան Ճեմարան, որն ավարտում է 1907 թ.: 1905—1920 թթ. աշխատում է Ս. Էջմիածնի Ս. Սինդոնում որպես քարտուղար: Այնուհետև զանազան հաստատություններում վարում է պատասխանատու պաշտոններ:

1944 թ. ձեռնադրվում է արքեպիսկոպոս և մտնում Մայր Աթոռի միաբանության շարքերը: 1944 թ. հոկտեմբերի 25-ին Ամենայն Հայոց Հայրապետի սրբատառ կոնդակով նշանակվում է Իրանա-Հնդկաստանի թեմի հայոց առաջնորդ: 1945 թ. հուլիսի 1-ին օծվում է եպիսկոպոս, իսկ 1949 թ. հունիսի 18-ին՝ արքեպիսկոպոս: Մինչև 1949 թվի հոկտեմբերի 22-ը պաշտոնավարում է Իրանում: Այնուհետև Մայր Աթոռում կոչվում է պատասխանատու պաշտոնների:

Երկար ժամանակ նա եղել է Ս. Էջմիածնի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ, իսկ 1954—1955 թթ.՝ Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի նախագահող անդամ: Եղել է նաև Մայր Տաճարի լուսարարապետ, իսկ 1953—1955 թթ.՝ Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդ: Իր կյանքի վերջին շրջանում, հիվանդության պատճառով, հանգստյան է կոչվում և իր ծերությունն անցկացնում է Մայր Աթոռում:

Երկարատև հիվանդությունից հետո Տ. Վահան արքեպիսկոպոսը վախճանվում է 1960 թվի մարտի 27-ին 79 տարեկան հասակում: Թաղումը կատարվում է Ս. Գայանե վանքի միաբանական գերեզմանատանը:

1955—1956

ՎԱՐԴԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՍԱՀԱԿՅԱՆ⁵⁰.—Ծնվել է 1878 թ. հունվարի 15-ին Լեռնային Ղարաբաղի Ջրաբերդի շրջանի Գյուլյաթաղ գյուղում, Տեր Հուսիկ քահանա Տեր-Սահակյանի ընտանիքում:

Նախնական կրթությունն ստանում է Ջրաբերդի Կուսապատ գյուղի հնգամյա դպրոցում: 1896—1901 թթ. սովորում է Ծուշիի թեմական դպրոցում: Նույն թվականին նշանակվում է ուսուցիչ Ջրաբերդի շրջանի Զանյաթաղ գյուղի դպրոցում, ուր պաշտոնավարում է մինչև 1904 թ.:

1904 թ. Խրիմյան Հայրիկի բարեհաճ արտոնությամբ քահանա է ձեռնադրվում հայրենի գյուղի վրա: Նույն տարին հրավիրվում է Հյուսիսային Կովկասի Գրոզնի քաղաքը, ուր պաշտոնավարում է ուղիղ 25 տարի որպես քահանա և ուսուցիչ: Գրոզնիում դասավանդում է ռեալական և իգական շիննագիտում, կազմակերպում է տեղի Բարեգործական ընկերությունը և Աղքատախնամ հանձնաժողովը, որոնց նախագահն ու ղեկավարն է լինում ինքը: Կազմակերպում է հարուստ գրադարան 250 աշակերտ ունեցող Գրոզնիի ծխական դպրոցում: 1929 թ. տեղափոխվում է Բաքու որպես ծխատեր քահանա, միաժամանակ զբաղվում է ուսուցչությամբ: 1945 թ. ավագ-

⁴⁹ «Էջմիածին» ամսագիր 1955, ժ, էջ 15: 1960, Գ, էջ 23:

⁵⁰ «Էջմիածին» ամսագիր, 1955 թ., ժ—ԺԱ, էջ 95, 96, 1968 Բ, էջ 63:

երեց է նշանակվում Բաքվի հայոց Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցում: 1951 թ. Տեր Վարդան քահանան զրկվում է իր կյանքի ընկերոջից և Ս. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի թելադրանքով մտնում է Ս. Էջմիածնի վանքի միաբանության շարքերը: 1952 թ. վեղար է ստանում և նշանակվում Թբիլիսիի Ս. Գևորգ եկեղեցու վանահայր: Իր վանահայրության տարիներին (1952—1954 թթ.) Ս. Գևորգ եկեղեցին անվանվում էր «Թբիլիսիի վանական Ս. Գևորգ եկեղեցի»⁵¹:

1954 թ. դեկտեմբերի 1-ից սկսյալ նշանակվում է Նոր-Նախիջևանի և Հյուսիսային Կովկասի միացյալ թեմերի առաջնորդ: 1955 թվի հոկտեմբերի 6-ին, Ս. Տ. Վազգեն Ա կաթողիկոսի եպիսկոպոսական անդրանիկ ձեռնադրությանն է արժանանում Վարդան ծայրագույն վարդապետ Տեր-Սահակյանը: Այդ օրը Հայոց Հայրապետը օծում է յոթ եպիսկոպոսների: Եպիսկոպոսական աստիճան ստանալուց հետո Վարդան սրբազանն ընտրվում է Գերագույն հոգևոր խորհրդի անդամ և նշանակվում Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդ, ուր պաշտոնավարում է մինչև 1956 թ.:

1962 թ. Վարդան եպիսկոպոսը հանգստյան է գնում և մինչև իր կյանքի վախճանը ապրում է մերթ Էջմիածնում և մերթ Բաքվում, որտեղ բնակվում էին իր ազգականները:

Վարդան եպիսկոպոսը վախճանվում է Բաքվում 1968 թ. հունվարի 20-ին, Ս. Ծննդյան մեռելոցի օրը՝ հին տոմարով, 90 տարեկան հասակում:

Ունի «Էջմիածին» ամսագրում տպագրված մի շարք հոդվածներ:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՓՈԽԱՆՈՐԴ

1956—1957

ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱԼԱՄԴԱՐՅԱՆ⁵².—Ծնվել է 1928 թ. օգոստոսի 13-ին Քեսաբի շրջանի Գալատտուրան գյուղում: Ավագանի անունով Անդրանիկ: Նախնական կրթությունն ստանում է Գալատտուրանի Մեսրոպյան ազգային ուսումնարանում: 1943 թ. տեղափոխվում է Լիբանան և ընդունվում Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսարանի դպրեվանքը՝ հոգևորական դառնալու որոշումով:

1945 թ. ներգաղթելով հայրենիք՝ ընդունվում է Ս. Էջմիածնի Հոգևոր ճեմարան շարունակելու ուսումը: 1949 թ. հունիսի 18-ին ձեռնադրվում է սարկավագ: 1950 թ. ավարտում է Հոգևոր Ճեմարանը: Աստվածաբանական գիտելիքների մեջ խորանալու համար երջանկահիշատակ Գևորգ Զ կաթողիկոսի կողմից ուղարկվում է Մոսկվա, որտեղ ուսական հոգևոր ակադեմիայում երկու տարի հետևում է մասնագիտական դասընթացների: 1954 թվի սեպտեմբերի 12-ին ձեռնադրվում է կուսակրոն քահանա և վերանվանվում Վահան արեղա:

1956—1957 թթ. վարում է Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդական փոխանորդի պաշտոնը:

1956 թ. հոկտեմբերի 6-ին Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում Ս. Տ. Վազգեն Ա Հայրապետից ստանում է վարդապետական աստիճան:

1957 թ. նոյեմբերի 4-ին նշանակվում է Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ: 1960-ական թվականներին սովորում և ավարտում է Երևանի Պետական համալսարանը:

⁵¹ Նույնը, 1953 թ., Է—Ը, էջ 11:

⁵² «Էջմիածին» ամսագիր 1964 թ., ԺԲ, էջ 14—15:

1964 թ. մայիսի 30-ին Վահան վարդապետը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգեն Ա Հայրապետից ստանում է ծայրագույն վարդապետական աստիճան՝ որպես թեզ ներկայացնելով «Ս. Էջմիածնի դպրոցի պատմությունը Դ դարից մինչև Ի դարը» ուսումնասիրությունը: Նույն թվականի նոյեմբերի 29-ին Վեհափառ Հայրապետի ձեռամբ օծվում է եպիսկոպոս՝ միջնորդությամբ Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի և Արարատյան թեմի թեմական խորհրդի:

Վահան եպիսկոպոսը Արարատյան թեմի առաջնորդական փոխանորդի պարտականությունը վարում է մինչև 1972 թ. աշնանը: Այնուհետև մեկնում է Հնդկաստան և հիվանդության պատճառով վերադառնում է Երևան՝ բուժվելու: 1975—1977 թթ. ծառայում է Ս. Գեղարդ վանքում իբրև տեսուչ և վանահայր:

Իր կյանքի վերջին տարիներին Մայր Աթոռից ստանում է կենսաթոշակ: Վախճանվում է Երևանում 1986 թ.:

Վահան եպիսկոպոսը աշխատակցել է «Էջմիածին» ամսագրին պատմա-բանասիրական բազմաթիվ հոդվածներով: Նա միառժամանակ եղել է անդամ «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրական մարմնի:

Ունի բազմաթիվ պատմա-բանասիրական հոդվածներ՝ տպագրված ինչպես տեղական, այնպես էլ արտասահմանյան պարբերական մամուլում, ուր որոշ ժամանակ հանդես է եկել Գանձասար գրական ծածկանունով:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԻՆԵՐ

1957—1972

ԿՈՄԻՏԱՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ⁵³.—Ծնվել է 1925 թ. Դամասկոսում (Սիրիա): Ավագանի անունը եղել է Ստեփան: Հոր անունը՝ Ծմավոն: Սկզբնական կրթությունն ստանում է Ալեքսանդրետ քաղաքի (այժմ Սանջակ) Նուպարյան ազգային վարժարանում: Ապա 1938 թվին տեղափոխվում է Լիբանան և շարունակում իր ուսումը Բեյրութի Արգարյան ազգային վարժարանում մինչև 1940 թ.: 1940—1945 թթ. սովորում է Երուսաղեմի հայոց պատրիարքարանի ժառանգավորաց վարժարանում: 1945 թ. ձեռնադրվում է սարկավագ ձեռամբ Տ. Կյուրեղ պատրիարքի: 1947 թ. Բեյրութից ներգաղթում է Հայաստան և մեկ տարի սովորում Երևանի երաժշտական տեխնիկումում: 1948 թ. օգոստոսին Տ. Տ. Գևորգ Զ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կարգադրությամբ, որպես սարկավագ, ընդունվում է Մայր Աթոռի միաբանության շարքերը: 1951 թ. մարտի 18-ին, ձեռամբ Տ. Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանյանի, ձեռնադրվում է աբեղա և իր գեղեցիկ ձայնի համար վերանվանվում է Կոմիտաս: Երիտասարդ և ձայնեղ հոգևորականի առաջ բացվում է հոգևոր գործունեության լայն ուղի: Սկզբում նա նշանակվում է Ս. Գեղարդ վանքի վանահայր, ապա 1952—1954 թթ. հոգևոր հովիվ Բաքվի և Թբիլիսիի հայոց եկեղեցիներում: 1954 թ. դեկտեմբերի 11-ին ձեռնադրվում է վարդապետ: 1954—1955 թթ. որպես ուսուցիչ պաշտոնավարում է Հոգևոր ճեմարանում դասավանդելով ժամակարգություն և եկեղեցական երգեցողություն: Նա միառժամանակ եղել

⁵³ «Էջմիածին» ամսագիր, 1955 թ. Ա, էջ 19: 1957 թ. ԺԱ, էջ 60—61: 1980 թ. ԺԲ, էջ 34—35:

է փոխ-լուսարարապետ Մայր Տաճարի: 1956 թվին նշանակվում է Ծիրակի թեմի առաջնորդ, իսկ 1957 թվին՝ Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդ: Նույն թվականի նոյեմբերի 24-ին Մայր Տաճարում, ձեռամբ Տ. Տ. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետի օծվում է եպիսկոպոս:

Վեհափառ Հայրապետի հրամանով Տ. Կոմիտաս եպիսկոպոսը 1972 թվի աշնանը Թբիլիսիից տեղափոխվում է Երևան և նշանակվում Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ: Ծուռով նա արժանանում է արքայության պատվին և նշանակվում Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ:

Կոմիտաս արքեպիսկոպոսը ծանր հիվանդությունից հետո վախճանվում է 1980 թ. դեկտեմբերի 3-ին 55 տարեկան հասակում:

Կոմիտաս արքազանի նախաձեռնությամբ կատարվում է Թբիլիսիի Ա. Գևորգ եկեղեցու բեմի ճակատային մասի մարմարապատումը, ինչպես նաև եկեղեցու հատակի մոզաիկան: 1957 թվին նա Վանքի եկեղեցու գավթից Ա. Գևորգ եկեղեցու գավթի է տեղափոխում չորս հայ գեներալների՝ Կոմս Միքայել Լոռու-Մելիքյանի (1824—1888 թթ.), գեներալ լեյտենանտ Արշակ Տեր-Ղուկասյանի (1819—1881 թթ.), գեներալ ադյուտանտ Հովհաննես Լազարյանի (1820—1879 թթ.) և գեներալ-մայոր Բեհբույթ Շելկովնիկյանի (1837—1878 թթ.) անյունները:

1976 թվին նա կատարում է օծումը Երևանի վերակառուցված Ա. Սարգիս եկեղեցու:

Տ. Կոմիտաս եպիսկոպոսի գրչին են պատկանում մի շարք հոդվածներ, հրատարակված «Էջմիածին» ամսագրում:

1972 թվից

ԳԵՎՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԵՐԱՅԴԱՐՅԱՆ⁵⁴.—Ծնվել է Բուխարեստում (Ռումինիա) 1938 թ. օգոստոսի 29-ին: Ավագանի անունը եղել է Կարպիս (Կարապետ): Հոր անունը՝ Ստեփան Սերայդարյան, մոր անունը՝ Մաքրուհի Հալաչյան: Սկզբնական կրթությունն ստանում է Բուխարեստի հայոց դպրոցում: 1948 թ. ընտանյոք ներգաղթում է Հայաստան և Լենինական քաղաքում դպրության ծառայության է մտնում Ա. Աստվածածին եկեղեցում՝ միաժամանակ սովորելով տեղի միջնակարգ դպրոցում: 1952 թվականից ուսումը շարունակում և ավարտում է Երևանում: 1956 թ. ընդունվում է Ա. Էջմիածնի Հոգևոր Ծեմարանը, որի լրիվ դասընթացն հաջողությամբ ավարտում է 1962 թ.՝ պաշտպանելով իր ավարտանառը «Ա. Գրիգոր Նարեկացու Ապարանից խաչի պատմությունը» թեմայով:

1962 թ. սեպտեմբերի 23-ին ձեռնադրվում է սարկավագ և վարում մի շարք պատասխանատու պաշտոններ Մայր Աթոռում: 1964 թ. ապրիլի 12-ին ձեռնադրվում է արեղա, իսկ 1965 թվին ստանում վարդապետական աստիճան:

1966—1967 թթ. վարում է Նոր-Նախիջևանի և Ռուսաստանի թեմի առաջնորդական փոխանորդի պաշտոնը, ապա, վերադառնալով Մայր Աթոռ, ստանձնում է Մայր Տաճարի թանգարանի վարիչի, Լուսարարապետի օգնականի և Վեհափառ Հայրապետի գավազանակրի պարտականությունները:

⁵⁴ Վիրահայոց թեմական արխիվ, 1974, մուտք հմր. 45, և հաջորդ տարիների արխիվային նյութեր:

1970—1972 թթ. Ս. Էջմիածնի Հոգևոր ճեմարանում դասավանդում է կրոնագիտական և պատմական առարկաներ:

1972 թ. Վեհափառ Հայրապետի հմր. 735 սրբատառ կոնդակով նշանակվում է Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդական տեղապահ: 1973 թվին Գևորգ վարդապետը, որպես թեզ, ներկայացնում է «Տոմարագիտության դասընթաց» վերնագրով մի աշխատասիրություն, որն արժանանում է քննիչ հանձնաժողովի գերազանց գնահատականին: Վեհափառ Հայրապետը այդ աշխատասիրության համար շնորհում է նրան ծայրագույն վարդապետական աստիճան, և նույն թվականի հոկտեմբերի 30-ին օծում էպիսկոպոս ու նշանակում թեմակալ առաջնորդ Վրաստանի հայոց թեմի, պաշտոն, որ նա վարում է առ այսօր:

Որպես Վիրահայոց թեմի հոգևոր առաջնորդ, իր պաշտոնավարության 20 տարիների ընթացքում Գևորգ եպիսկոպոս Սերապիարյանը կատարել է մի շարք կարևոր աշխատանքներ Վիրահայոց թեմից ներս: Վերանորոգել է տվել թեմի բոլոր գործող եկեղեցիները: 1974 թ. մարմարապատել է Ս. Գեվորգ եկեղեցու բեմի հատակը: 1977—1978 թթ. Թբիլիսիի Ս. Գևորգ եկեղեցու գաջած պատերի վեց շերտ յուղաներկի ծածկույթի տակից հայտնաբերել և վերանորոգել է տվել 18-րդ դարի նշանավոր նկարիչ Հովնաթան Հովնաթանյանի վրձնին պատկանող 16 մեծադիր որմնանկարներ, որոնք 1795 թվի Թիֆլիսի ավերումից հետո վերանորոգված են եղել նկարչի որդու և շնորհալի աշակերտի՝ Մկրտում Հովնաթանյանի կողմից: 1977 թ. Վանքի եկեղեցու գավթից Ս. Գևորգի գավիթ է տեղափոխում Գաբրիել արքեպիսկոպոս Այվազյանի՝ ծովանկարիչ Հովհ. Այվազովսկու եղբոր (1812—1880 թթ.), Խորեն եպիսկոպոս Ստեփանեի (1840—1900 թթ.), խմբագիրներ Արգար Հովհաննիսյանի (1849—1904 թթ.) և Պետրոս Սիմոնյանի (1830—1911 թթ.) անյունները: 1947 թ. Վեհափառ Հայրապետի հմր. 582 գրության հրամանով սեպտեմբերի 15-ից Ս. Գևորգ եպիսկոպոսը վարում է նաև Ս. Գեղարդա վանքի վանահայրության պաշտոնը մինչև նոր վանահոր՝ Տ. Եղիշե ավագ քահանա Սարգսյանի նշանակումը: 1979—1980 թթ. վերակառուցել և ընդարձակել է տալիս Վիրահայոց թեմի առաջնորդարանը: 1988 թ. օծում է Դաղեթ գյուղի Ս. Խաչ մատուռը: 1989 թ. օծում է նաև Ծափումյանի (Մառնեուլի շրջան) Ս. Աստվածածին եկեղեցին, ապա ձեռնամուխ է լինում եկեղեցու վերանորոգման աշխատանքներին՝ այն օծելով զույգ գմբեթներով: 1990 թ. թեմին է հանձնվում Բաթումի հայոց Ս. Փրկիչ եկեղեցին, որը վերանորոգվում է: 1991 թվին բաց է անում մկրտարան Գուդաուդայի մոտ Մեծարա հայաբնակ գյուղում: Նույն թվականին ընտրվում է և մտնում Վրաստանի հանրապետության հայ բարեգործական ընկերության ավագների խորհրդի կազմում: 1992 թ. օծում է Սուխումիի հայոց Ս. Հարություն աղոթատունը: Նույն՝ 1992 թվին ավարտին է հասցնում Թբիլիսիի Ս. Էջմիածին եկեղեցու երկրաշարժից տուժած հիմքերի և պատերի ամրացումը:

Գևորգ եպիսկոպոսը 1971 թվից շարունակաբար կազմում և հրատարակում է Մայր Աթոռի պաշտոնական օրացույցները հայերեն լեզվով, իսկ 1978 թվից՝ նաև ռուսերենով: Ունի տպագրված բազմաթիվ հոդվածներ հայկական և ռուսական թերթերում ու ամսագրերում: Այժմ ռուսերեն է թարգմանվում նրա «Տոմարագիտության դասընթաց» պատկերազարդ աշխատությունը: Սա հայ տոմարագիտական աշխատություններից առաջինն է, որ թարգմանվում է ռուսերեն լեզվով: